

Mme de Staëls självbiografiska reseskildring från Tyskland: en "jagets" genre?

Anna Cabak Rédei

Anna.cabak_redei@semiotik.lu.se

Institutionen för konst- och musikvetenskap

Avd. för semiotik

*Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.*

Abstract

Kultursemiotiken *per se* analyserar mötet mellan kulturer. Begrepp som ego-kultur, extra-kultur och icke-kultur är centrala i undersökningar som syftar till att blottlägga den självbild en kultur gör av sig själv *i mötet* med en annan. Dessa begrepp har paralleller på individnivå med de personliga pronomina i språket.

I den uppsats jag ämnar presentera kommer jag därför att koncentrera mig på en diskussion inom ramen för kultursemiotiken om "jagets" tillblivelse, genom ett intersektionellt prisma bestående av främst religion, nationalitet och kön, i relation till en pilotstudie av Mme de Staëls självbiografiska reseskildring från Tyskland, där hon vistades ett par månader mellan 1803 och 1804. Frågor som berörs är: Skiftar Mme de Staëls självförståelse som kvinna, protestant och intellektuell i de olika sammanträffanden hon gör i Tyskland? Hur uppfattar hon sin egen komplicerade nationella tillhörighet i dessa möten? Mme de Staëls komplexa bakgrund gör hennes självbiografiska reseskildring särskilt intressant för en kultursemiotisk analys, som syftar till att förklara hennes mångskiftande självrepresentation.

Mme de Staëls självbiografiska reseskildring från Tyskland: en "jagets" genre?

Forskellen mellem historieskriveren og digteren beror nemlig ikke på, at den ene skriver prosa, den anden vers; thi man kunne godt saette Herodots vaerk på vers, men en form for historie ville det under alle omstaendigheder vaere, med eller uden versemaal. Forskellen består derimod i, at den ene fortaeller, vhad der er sket, den anden, vhad der kunne taenkes at ske.¹

Prolog

Mme de Staël (1766–1817) var dotter till Mme Necker och M. Necker, vilka ursprungligen var av schweizisk börd. Hennes far hade varit finansminister en period före revolutionen, och hennes mor höll en av Paris viktigaste salonger. Uppburna personer som till exempel Denis Diderot besökte salongen och kunde ses med husets lilla dotter Germaine i knät. Mme de Staël, som hon kom att kallas efter giftermålet år 1786 med den svenske parisambassadören Carl-Magnus de Staël von Holstein, var alltså född in i Paris' förnämsta kretsar av kulturell och intellektuell elit. Hon förblev i allt väsentligt ett barn av upplysningen, men som så många andra förfärades hon över den vändning som revolutionen tagit. Denna bakgrund är viktig att komma ihåg i analyserna av hennes självbiografiska texter, vilka ligger till grund för

1 Jørgen Dines Johansen "Forsøg på en systematisering af vurderingskriterier for skønlitterære tekster" i, *Litterær værdi og vurdering*, eds. Jørgen Dines Johansen, Erik Nielsen, (Odense, 1984), s. 42.

mina empiriska studier i arbetet med att utveckla kulturesemiotiska modeller. Materialet är synnerligen lämpligt för ändamålet, eftersom Mme de Staëls bakgrund som schweizisk och protestant i ett Frankrike som blev alltmer reaktionärt, totalitärt och katolskt under Napoleons styre färgade hennes syn på sig själv.

I ljuset av Tartuskolans teorier som har lärt oss det att en kulturs självsyn endast kan framträda i mötet med en annan, blir Mme de Staëls mycket specifika bakgrund mycket intressant. En parallell till förhållanden mellan kulturen kan nämligen göras även på individnivå, varför självbiografiska reseskildringar rent allmänt är ett mycket tacksamt material för kulturesemiotiska studier. Jag återkommer till detta längre fram.

I ett tidigare arbete undersökte jag just en av Mme de Staëls självbiografiska reseskildringar. Valet då föll på den från Habsburgska imperiet år 1812 och jag arbetade utifrån Edward Saids teorier om skapandet av den andre.² Kulturesemiotiken integrerades i analysen och begrepp som kultur och icke-kultur var centrala, som uttryck för ett slags *vi-* och *de-* polarisering utifrån dimensionerna *förstå* och *värdesätta*. Kultur blir det som man både förstår och värdesätter, från egots synvinkel. Kulturen, som begrepp, kan sägas beteckna den mentala bild, eller modell, en kultur gör av sig själv i förhållande till andra. *Icke-kulturen* är något som man varken förstår eller värdesätter. Men inom kulturesemiotiken är begreppet extra-kultur lika viktigt, och för min uppgift kanske rentav det viktigaste, vilket föreliggande uppsats visar på. Extra-kulturen är en annan kultur än den egna, med vilken den senare kan inträda en dialog. I någon utsträckning kan extra-kulturen förstås som tillhörande den dominerande ego-kulturen, men på den senares villkor. Detta koncept representerar en annan attityd gentemot studiet av kulturmöten. Den kulturesemiotiska inriktningen fokuserar på själva *mötet* mellan kulturer och inte på skapandet av den andre. Det är alltså samspelet mellan ego och alter och *skapandet av självet* i detta möte som är centralt för mitt arbete.

I en tidigare uppsats, framlagd förra året, studerade jag Mme de Staëls brev och anteckningar från vistelsen i Tyskland år 1803 och 1804.³ I föreliggande uppsats står Mme de Staëls självbiografiska reseskildring från samma resa, publicerad inom ramen för hennes postumt utgivna självbiografi, i fokus för pilotstudien. På så sätt har frågan om genren självbiografi, liksom genren reseberättelse, aktualiserats. Problemet om genre har därför givits en stor plats. Genren självbiografiska texter inrymmer disparata material såsom brev, (dagboks)anteckningar, självbiografier. I den uppsats som jag nyss nämnde studerade jag främst Mme de Staëls brev och reseanteckningar. Det finns naturligtvis skillnader mellan dessa texter, men just den diskussionen kan av utrymmesskäl inte föras på tal annat än i förbifarten. Denna fråga kommer att tas upp i senare arbeten.

Men som alltid, i analysen av texter, är det viktigt att hålla i minnet att ”mänsklig erfarenhet är större än dess representation i text och dikt.”⁴ På så sätt kan man få en skynt av det som så att säga finns ”mellan raderna”.

Inledning

Ett av syftena med denna uppsats är att etablera ett teoretiskt ramverk för en sociosemiotisk grundsyn på det mänskliga subjektet. Detta görs i förhållande till en Freud-inspirerad inriktning på studiet av självet som ibland använts t. ex inom den litteraturvetenskapliga disciplinen, eller inom grenar av feministisk forskning. Denna positionering är nödvändig för att kunna bygga vidare på en teori om subjektets tillblivelse inom ramen för kulturesemiotiken.

2 Anna Cabak Rédei, "Jagets förhållande till den andre: en kulturesemiotisk analys av Mme de Staëls reseberättelse från Habsburg", opublicerad D-uppsats, Lunds universitet, Historiska institutionen, feb. 2003. Lund.

3 Anna Cabak Rédei, "Madame de Staël and the quest for honour: a study in cultural semiotics", uppsats framlagd på konferens i Gripsholm, juni 14–16 2004. Gripsholm. (Under tryckning).

4 Eva Österberg, "Litteratur och kultur, text och liv", i *Historisk Tidskrift*, 2002:1, s. 65.

Detta har naturligtvis redan gjorts av bl.a Tartuskolan och dess uttolkare. Göran Sonesson har gjort intressanta analogier mellan dialogbegreppet, såsom det bestäms av framför allt Bachtin, Peirce och Benveniste, och Tartuskolans kulturemiotiska teorier.⁵ Det är alltså i mötet med den andre som jaget blir till. Bachtin, bland andra, har skrivit mycket viktiga texter kring detta tema. Positioneringen är också nödvändig för att inom kulturemiotiken kunna diskutera de tankar som förs fram i de mest framstående verken om autobiografins väsen. Av utrymmesskäl kan denna diskussion inte föras inom ramen just för denna uppsats. Utöver en skissartad diskussion kring Bachtin kommer referenser till litteratur som explicit tar upp autobiografins väsen att vara begränsade till Christina Sjöblads och Eva Hättner Aurelius' böcker i ämnet.⁶

En definition av kulturemiotikens kategorier Kultur, extra-Kultur och icke-Kultur, vilka kan sägas vara analoga begrepp till personliga pronomen och dessas förhållande till varandra på konversations- respektive referensaxeln, inleder uppsatsens teoretiska del.⁷ Ytterligare ett syfte med uppsatsen är att diskutera synen på jaget under Mme de Staëls samtid. Såväl romantikens som Mme de Staëls egna teorier kring jaget kommer att kort tas upp i uppsatsens avslutande partier inom ramen för en pilotstudie av Mme de Staëls tidigare nämnda självbiografiska reseskildring. I fokus för analysen står alltså frågan om självrepresentationens förutsättningar och kontextens betydelse för hur subjektet formas. Den andre, eller den andra Kulturen, är som vi sett, nödvändiga för att en självbild ska kunna uppstå. Detta är i korthet vad jag nu ska försöka redogöra för.

Kulturemiotik: en fråga om distinktionen mellan jaget och den andre

Göran Sonessons utarbetade kulturemiotiska modell utgör hörnpelaren i mitt arbete med att utveckla kulturemiotiska modeller. Detta görs genom att konfrontera etablerade modeller med empiriskt material, som i mitt arbete utgörs av Madame de Staëls reseberättelser. Sonessons modell är en utveckling, som nämnts, av Tartuskolans. Jag börjar den teoretiska redogörelsen med att försöka dra fram i så korta och allmänna ordalag som möjligt några av de väsentligaste punkterna inom Tartuskolan. Till grund för referatet ligger artikeln "Theses on the semiotic study".⁸

Tartuskolans teser

Utgångspunkten för alla studier av en kultur är att den mänskliga kommunikationsakten (skapande, utbyte och lagring av information) har en viss enhetlighet (organisation). En kulturemiotisk analys inbegriper följande teoretiska förutsättningar:

- Varje teckensystem (exempelvis verbalspråket, bilder, gester m. fl.) är organiserade i strukturer och fungerar endast i enheter, vilka stödjer varandra.
- Inget av dessa teckensystem kan fungera kulturellt isolerat.
- Kulturemiotiken är studiet av hur olika teckensystem korrelerar med varandra.
- Begreppet kultur är ofrånkomligt länkat till dess motsats, icke-kulturen. Som exempel ges bl. a. antitesen religion och hedendom.

5 Göran Sonesson, "Ego meets alter: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, (Berlin & New York, 2000), s. 537–59.

6 Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet* (Stockholm, 1997). Eva Hättner Aurelius, *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (Lund, 1996).

7 Göran Sonesson, "Ego meets alter: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, (Berlin & New York, 2000), s. 537–59.

8 Ju. M. Lotman, B. A. Uspenskij, V. V. Ivanov, V. N. Toporov, A. M. Pjatigorskij, "Theses on the semiotic study of culture", i *Semiotics of culture* (Lisse, 1975).

- Begreppet kultur definieras "inifrån" eller genom vetenskapliga metatexter (vilka oftast är en del av den kultur den vill beskriva).
- Begreppet kultur kännetecknas av organisation (information) och dess motsats icke-kulturen av kaos (entropi). Båda definieras av Kulturen.
- Begreppet kultur definierar icke-kulturen samtidigt som icke-kulturen definierar kulturen. Detta är en process av uteslutning och inneslutning av information, eller "texter" resp. "icke-texter".⁹ Kulturen skapar ständigt icke-kulturen utifrån egna behov.
- Begreppet extra-kultur definierar fortfarande oordning men inte i lika absolut mening som icke-kulturen. Denna oordning är snarare av typen en annan ordning, vilken kulturen ständigt strävar efter att absorbera och följaktligen organisera.
- En kultur kan vara en utpräglad sändar- eller mottagarkultur. Precis på samma sätt som en text kan vara skapad med riktning mot "talaren" (publiken följer poeten) resp. "lyssnaren" (poeten följer publiken) kan en kultur i sin helhet vara präglad av det ena eller det andra. Sändarkulturen är den där sändaren har tolkningsföreträde, och det högst värderade sammanfaller då med det bäst förstådda. Det motsatta gäller för mottagarkulturer, där mottagaren har tolkningsföreträde, vilket innebär att det högst värderade inte sammanfaller med det bäst förstådda.
- På ett metodologiskt plan förordas synkrona analyser för att rekonstruera ett förflutet. En text (skrift) kan analyseras på olika nivåer: från en texts allmänna intention till studien av fonem och tecken.

From the semiotic point of view culture may be regarded as a hierarchy of particular semiotic systems, as the sum of the texts and the set of functions correlated with them, or as a certain mechanism which generates these texts.¹⁰

På samma sätt som kulturen och dess motsatser extra-kulturen och icke-kulturen definieras, kan man med hjälp av Tartuskolans grundläggande teorier ringa in en subkultur inom en övergripande kultur genom att studera inneslutnings- och uteslutningsmekanismer av texter i båda ändar, dvs. både hos skaparen (exempelvis poetik) och mottagaren av ett verk (exempelvis litteraturkritik).

Precis som Göran Sonesson har uppmärksammat saknas hos Tartuskolan en diskussion kring extra-texter, dvs. de texter som produceras i en extra-kultur och med vilken en kultur är i en viss dialog. Ett exempel på extra-texter är den tyska litteratur som Mme de Staël tog till sig, och om vilken hon sedan skrev. Tyskland var med andra ord en kultur som producerade texter vilka Mme de Staël delvis kunde förstå och uppskatta. På vilket sätt förhåller sig en kultur till extra-kulturen respektive icke-kulturen? Vilka analogier kan göras för att åskådliggöra dialogens förutsättningar?

9 Begreppet text i detta sammanhang definierar de artefakter som produceras i kulturen, i motsats till icke kulturen som endast produceras icke-texter, dvs. information som ej kan förstås, eller värderas, av den definierande kulturen. (En skrift, exempelvis, inom en kultur kan vara skriven på kulturens egna språk, men behöver inte vara det som i fallet med latinska böner inom kristenheten). Det först nämnda utgör, om inte den enda, så den vanligaste bestämningen av textbegreppet inom kultursemiotiken. För vidare information kring dessa begrepp se Göran Sonesson, "Ego meets alter: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, (Berlin & New York, 2000), s. 537–59 och "The concept of text in cultural semiotics", i *Sign Systems Studies* (Tartu, 1998).

10 Ju. M. Lotman, B. A. Uspenskij, V. V. Ivanov, V. N. Toporov, A. M. Pjatigorskij, "Theses on the semiotic study of culture", i *Semiotics of culture* (Lisse, 1975) s. 19.

Den kanoniska modellen och dess utveckling

Göran Sonesson's ena syfte med sin artikel "Ego meets Alter: The meaning of otherness in cultural semiotics" är att lyfta fram aspekter som en gång formulerats av Tartuskolan, men glömts bort i senare arbeten.¹¹ Det andra syftet, som en följd av det första, är att utveckla den ursprungliga modellen, framför allt genom att understryka att begreppet extra-kultur också måste inbegripa extra-texter.

Dessa antaganden leder Sonesson till följande utgångspunkt i förhållande till Tartuskolan: Ju närmre grannen bor, desto bättre är han eller hon. Det vill säga, där Tartuskolan i huvudsak koncentrerar sig kring motsatsen kultur/icke-kultur, vill Sonesson vidga denna till att även mer explicit omfatta extra-kulturen. Men precis som Tartuskolan understryker Sonesson att segmentering, dvs. en avgränsningsmekanism utifrån ego-kulturens synvinkel, är ett nödvändigt kriterium för att skilja texter (information) från icke-texter (obegriplighet).¹² Tartuskolan använder ett par i detta sammanhang mycket användbara kriterier för definitionen av text: meningsfullhet, ordning, lättbegriplighet, värde, m. fl. Sonesson strävar dock efter att belysa att kulturen är närmare kopplad till extra-kulturen än till icke-kulturen.¹³ För att visa på detta förhållande kan paralleller dras mellan personer och kulturer, på ett sätt som Bachtin, Lotman och Peirce initierat i sina studier (den förstnämnda och den sistnämnda oberoende av varandra).¹⁴ Det här är en teoretiskt väsentlig aspekt i det metodval som ligger till grund för uppsatsens pilotstudie, men jag återkommer till det längre fram.

Om vi i enlighet med ovan förda resonemang betraktar ego-kulturen (den egna kulturen) som ett bärbart centrum innebär det också att individer kan ta olika semiotiska sfärer i besittning. Kulturen är med andra ord där egot finns, trots att vissa delar av de kriterier som bestämmer kulturen kan projiceras på den andra. I sådana fall upprättas en form av dialog vilket definierar extra-kulturen, sett ur kulturens synvinkel. Men den andra kulturen dvs. , icke-kulturen eller extra-kulturen är de enda som kan betraktas i sin helhet. Bachtin menar i sina studier att empati inte är möjligt genom identifikation med den andre, eftersom vi då inte skulle få annat än en ständig cirkelgång av "information". Det är heller inte möjligt därför att den andre kan per definition endast ses utifrån. Endast imaginärt kan vi inta den andres position, men för att *förstå* den andre måste vi återvända till oss själva och vår medvetandeström dvs. , den process vi kallar egot. Dessa resonemang ligger till grund för de paralleller som Bachtin gör i senare verk mellan individer och kulturen. Sonesson drar slutsatsen: "In our terms, Non-culture can only be transformed into Extra-Culture by taking one's own ultimate stand in Culture."¹⁵ Innebörden av nyss förda resonemang är alltså att det är endast med utgångspunkt från ego-kulturen som icke-kulturen kan transformeras till extra-kultur. Men argumentet torde dessutom implicera att "kulturen" är öppen till sin karaktär i bemärkelsen att den är *dynamisk*, i motsats till extra-kulturen respektive icke-kulturen som förblir stängda, i betydelsen i sin helhet definierade och *statiska*. Ett förhållande som är viktigt att ta fasta på, förefaller det mig, och som jag följaktligen kommer att pröva på förhållandet mellan jaget och den andre i kommande diskussion lite längre fram i uppsatsen.

11 Göran Sonesson, "Ego meets alter: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, (Berlin & New York, 2000), s. 537–59

12 I detta sammanhang används det utvidgade textbegreppet som det stipuleras inom kultursemiotiken, dvs. textbegreppet omfattar all den "information" som produceras i en kultur, vars motsats är icke-texten.

13 Sonesson har utarbetat dessa kriterier som används av Tartuskolan, och för vidare information se Göran Sonesson "The concept of text in cultural semiotics", i *Sign Systems Studies* (Tartu, 1998).

14 För vidare läsning av Peirce i ett kultursemiotiskt sammanhang hänvisar jag till Göran Sonesson, "Ego meets alter: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, (Berlin & New York, 2000), s. 537–59.

15 Göran Sonesson, "Ego meets alter: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, (Berlin & New York, 2000), s. 544.

Med utgångspunkt från detta skulle vi kunna säga att extra-kulturen, den som vi kan tala med motsvaras av ett *du*, och icke-kulturen, som vi endast kan tala om av ett *det*, eller *de* (den senare analogin görs mot bakgrund av franskan). Sonesson talar här om en konversationsaxel som förenar jaget och den andre i opposition till vad som talas om (refereras till). Dessa samband visar också på att kultursemiotiken är studiet av relationer *mellan* kulturer, eller närmare bestämt av de modeller en kultur gör av sig själv *i förhållande* till andra. I sin diskussion kring Zvetan Todorovs bok om upptäckten av Amerika skriver Sonesson:

In fact, the very term 'discovery' (as well as 'conquest') points to the egocentric roots of cultural modeling which we have already observed. The fact that the model may in some respects be reversed is of course particularly poignant. There's even a place for those who would project their Ego onto the other culture.¹⁶

I vårt sammanhang ska Madame de Staëls förhållande som kultur (ego) i mötet med andra representanter för denna kultur, samt extra-kultur och icke-kultur studeras. På vilket sätt kan man då vaska fram hennes erfarenheter som finns insprängda i hennes självbiografiska texter?

Mme de Staëls självbiografiska reseskildring från Tyskland 1803–1804: en pilotstudie

Parmi toutes les attributions de l'autorité, l'une des plus favorables à la tyrannie, c'est la faculté d'exiler sans jugement.¹⁷

För vem skriver Mme de Staël? Det svarar hon tydligt på själv: för eftervärlden.¹⁸ Upplägget av hennes reseskildring, som Mme de Staël beslutat skulle ges ut inom ramen för hennes självbiografi, visar på en tydlig blandning av genrer: å ena sidan reseskildringen, å andra självbiografien. Detta upplägg genomsyrar självbiografien i sin helhet, där första delen är en mer renodlad självbiografi (med kraftiga inslag av politisk pamflett!) medan den andra domineras av reseskildringarna från Tyskland 1803–1804 samt Habsburg och Ryssland år 1812.

Eftersom hon så explicit skriver för en fransk framtida publik framstår hennes biografi som främst dominerad av hennes önskan att redogöra för Napoleons grymheter och den orättfärdighet som han utsatt hennes far M. Necker, den kände finansministern under åren före revolutionen, och henne själv för. Men kanske allra tydligast är hennes ambition att hylla fadern. På så sätt får även hennes reseskildringar en färgning av självbiografien. Enligt Bachtin har självbiografien och reseskildringen det gemensamt att det inte är hjälten som står i fokus, utan händelserna.¹⁹ Detta ligger i linje med Sjöblads och Hættner Aurelius' nyansering av det självbiografiska skrivandet som en jagets genre.²⁰ Hjälten och de människor (när de förekommer) som beskrivs är statiska. För reseskildringen står miljön (städer, länder, kulturer o.s.v.) i fokus, ett inslag som saknas i Mme de Staëls reseskildring från Tyskland (men

16 Göran Sonesson, "Ego meets alter: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, (Berlin & New York, 2000), s. 546. Todorovs bok om Amerika heter *La conquête de l'Amérique. La question de l'autre*. 1982.

17 Germaine de Staël, "Considérations sur la révolution française", i *Oeuvres Complètes*, band 2, vol. XIII (Paris, 1820–1821), s. 295. "Av auktoritetens attribut, är landsförvisning utan dom en av de mest gynnsamma för tyranniet." (Min övers.).

18 Germaine de Staël, "Dix années d'exil", i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 86.

19 M. M., Bakhtin, "Author an hero in aesthetic activity", i *Art and answerability* (Austin, 1995).

20 Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet* (Stockholm, 1997). Eva Hættner Aurelius, *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (Lund, 1996).

däremot förekommer i anteckningarna som tjänat som underlag till självbiografen).²¹ Och detta är logiskt, om vi betraktar det övergripande syftet som rent självbiografiskt, det att hylla fadern. Mme de Staël, precis som fadern, framstår dock som abstrakta och statiska. Vi får inte veta mycket om en inre andlig utveckling, utan det är händelserna som står i förgrunden.

Reseskildringen börjar traditionellt i jag-form, och vi får veta något om hur hon börjar sin resa mot Tyskland, och att Benjamin Constant är hennes resekamrat. Men detta sker i mycket knappa ordalag. Däremot beskriver Mme de Staël inlevelsefullt den oro hon känner när hennes femåriga dotter blir sjuk i Frankfurt. Detta är också den enda åldersangivelse som förekommer i texten, vilket förefaller märkligt i en självbiografi. Men denna avsaknad av tidsmarkörer som till exempel ålder är karaktäristisk för reseskildringen, om vi följer Bachtins resonemang. I samband med det följer en hyllning till fadern, som på något sätt tycks vara inskjuten utan hänsyn till sammanhanget. Mme de Staël skriver:

Oh, comme mon père partageoit ma peine ! quelles lettres li m'écrivait ! que de consultations de médecins, copiées de sa propre main, ne m'envoya-t-il pas de Genève ! On n'a jamais porté plus loin l'harmonie de la sensibilité et de la raison ; on n'a jamais été, comme lui, vivement ému par les peines de ses amis, toujours actif pour secourir, toujours prudent pour en choisir les moyens ; admirable en tout enfin.²²

Vid en närmare granskning av de upphöjda egenskaper Mme de Staël tillskriver fadern så påminner de om den tidiga tyska romantikens ideal hos Goethe och Schiller. Men kanske liknar dessa ideal ändå mest upplysningens. Gränsen mellan upplysningen och den tidiga tyska romantiken var ju inte så tydlig. Det talas om harmonin mellan känsla och förnuft, och denna tanke fanns naturligtvis redan uttryckt hos Rousseau, även om den kanske kom att inta en mer uttalad roll för den tidiga tyska romantiken såsom den företräddes av bl.a. bröderna Schlegel. (Den senare tyska romantiken blev alltmer utpräglat förnuftsfiendtlig). Vidare understryker Mme de Staël även faderns explicita beredskap att aktivt hjälpa till. Och just handlandet i sig, som enda möjlighet att manifestera jaget, var ett centralt inslag Fichtes i filosofi. Den tyska förromantiken tycks ha varit känd, och högt värderad, av Mme de Staël innan hon åkte till Tyskland, och kom till delar att utgöra Kulturen för Mme de Staël. I Weimar lyssnade hon på Schiller: ”Ja compris l'âme et le génie de Schiller, malgré sa difficulté à s'exprimer dans une langue étrangère.”²³ Även dessa rader är svepande och talar mest om för läsaren hur högt hon värderar det tyska geniet och dess själ, eftersom hon uppenbarligen hade svårt att förstå vad Schiller sade.

Men i kapitlet om Schiller i boken *De l'Allemagne* är hon utförligare. Boken om Tyskland omfattar tre band, vilket kan vara en förklaring till varför Mme de Staël så fåordigt och svepande skildrar sin vistelse i Tyskland inom självbiografins ramar. Men det som verkligen

21 Se Simone Balayé, *Carnets des voyages de Mme de Staël*, (Genève, 1971), s. 21–92. I jämförelse med till exempel resan från Finland år 1812, publicerad inom självbiografen, som har fler beskrivningar av natur, kultur, nationalitet framstår tysklandsskildringen som mycket knapphändig i detta avseende. Jag återkommer till denna fråga längre fram i kommande arbete. En hypotes är dock att just året 1803–1804 spelar en avgörande roll här: en stor inrikespolitisk skandal inträffade som Mme de Staël uppehåller sig vid, nämligen Napoleons avrättning av hertigen av Enghien (medlem av kungaätten Bourbon). Samtidigt inträffade faderns död vilket naturligtvis var en personlig tragedi för Mme de Staël.

22 Germaine de Staël, ”Dix années d'exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 85–86. ”Min far delade med ömhet min smärta; han skref från Genève de råd, som läkare derstädes gifvit. Ack! Aldrig har man hos någon annan sett en fullkomligare öfverensstämmelse mellan känsla och förstånd! Aldrig har någon så som han deltagit i vänners lidanden, outtröttligt verksam uti att bistå dem, alltid klok i valet af medlen; med ett ord, beundransvärd i allt.” Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 69.

23 Germaine de Staël, ”Dix années d'exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 86. ”Jag fattade Schillers själ och snille, oaktadt den svårighet han rönte vid att uttrycka sig på ett främmande språk.” Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 70.

framstår som en skillnad är att den senare har mer uttalade politiska syften än den förra, vilket i sin tur skänker ljus över de motiv Mme de Staël hade med sin självbiografi och jag repeterar: att inför eftervärlden visa på Napoleons illdåd och söka upprättelse för fadern och henne själv.

Följande citat visar på det extra-kulturella förhållande Mme de Staël hade till den tyska kulturen. Hon skriver om det tyska upphöjandet av fantasin som redskap att beskriva världen:

On dit beaucoup que l'esprit peut suppléer à tout ; je le crois, dans les écrits où le savoir-faire domine ; mais quand on veut peindre la nature humaine dans ses orages et dans ses abîmes, l'imagination même ne suffit pas ; il faut avoir une âme que la tempête ait agitée, mais où le ciel soit descendu pour ramener le calme.²⁴

Som framgår av citatet menar Mme de Staël alltså att det inte räcker med endast fantasi för att kunna skildra den mänskliga naturen, även personliga erfarenheter av själsliga stormar och himmelskt lugn krävs. Detta illustrerar hur viktig religionen var för Mme de Staël på ett övergripande plan. Men citatet visar också på en filosofisk fråga som Mme de Staëls iakttagelser aktualiserar: den om skiljelinjen mellan den franska cartesianska traditionen och den tyska idealismen.

Den grundläggande ontologiska skillnaden mellan dessa två inriktningar utgörs av att den förra bygger på ett erkännande av en värld oberoende av människan, i motsats till den senare. Descartes' skepticism bygger på postulater att det finns en värld utanför oss, även om vi inte kan veta särskilt mycket om den. Denna konflikt löser idealismen med att säga att "verkligheten" sammanfaller med hur vi uppfattar den.²⁵ Därav, antagligen, Mme de Staëls insisterande på att något mer krävs än bara fantasi för att beskriva den mänskliga naturens komplexitet.

Det andra citatet som jag valt ur kapitlet om Schiller speglar den hypotes som Alexandre Soumet tagit upp: den om att Mme de Staël var mån om att inte sära den franska publiken.²⁶ I den beskrivning Mme de Staël gör av samtalet med Schiller i Weimar, vars geni och mänsklighet hon prisar, tar hon upp följande:

[...] je soutins avec chaleur la supériorité de notre système dramatique sur tous les autres ; il ne se refusa point à me combattre, et sans s'inquiéter des difficultés et des lenteurs qu'il éprouvoit en s'exprimant en françois, sans redouter non plus l'opinion des auditeurs, qui étoit contraire à la sienne, sa conviction intime le fit parler.²⁷

Detta citat, som stipulerar att den franska dramatiken är överlägsen alla andra, ingår alltså i en bok som Mme de Staël skriver för att visa på det tyska litterära snillet. Att Frankrike trots allt är ego-kulturen för Mme de Staël också vad gäller det högst värderade framstår här som klart. Den tyska kan hon endast förstå på de franska villkoren, bland annat beroende på hon inte kan tala språket.

Det är under den tre månaderna långa vistelsen i Weimar som hon studerar den tyska litteraturen som "donnoit à mon esprit tout le mouvement dont il a besoin pour ne pas me

24 Germaine de Staël "De l'Allemagne", i *Oeuvres Complètes*, band I, vol. X, s. 247–248. "Man säger ofta att anden kan ersätta allt; jag tror på det, i skrifter som domineras av savoir-faire; men när man vill måla den mänskliga naturens stormighet och avgrundlika djup, räcker inte endast fantasi; det krävs en själ som skakats av oväder, men över vilken himmelen sänkt sig för att återställa lugnet." (Min övers.).

25 John Searle *Mind, language and society. Philosophy in the real world* (London, 1999), s. 17–18.

26 Alexandre Soumet, *Les scrupules littéraires de Mme de la baronne de Staël* (Paris, 1814).

27 Germaine de Staël "De l'Allemagne", i *Oeuvres Complètes*, band I, vol. X, s. 248. "Med värme håller jag vår tradition av dramatik överlägsen alla andra, han nekade sig inte att bestrida mig, och utan att oro sig över svårigheterna och långsamheten som han kände när han uttryckte sig på franska, utan att tvivla på åhörarnas åsikt, vilken var motsatt hans egen, fick hans inre övertygelse honom att tala" (Min övers.).

dévoré moi-même.”²⁸ Möjligen är detta förbehållslösa prisande något mer tillfälligt och kanske resultatet av ett mer spontant sätt att betrakta det tyska geniet än vad som sker i boken *De l’Allemagne*, som förefaller mer tillrättalagd för en fransk kulturelitistisk publik. Detta visar på poängerna med att studera just självbiografiska texter i analyser som syftar till en förståelse av samspelet mellan människor, kulturer och den historiska kontexten

Efter Weimar reste Mme de Staël till Berlin. Men kapitlet där hon beskriver denna etapp av resan utmärks av att, i motsats till föregående om Weimar, innehålla mycket få självbiografiska markörer som till exempel det personliga pronomenet ”jag” i nominativ, med referens till henne själv. Mme de Staël ägnar mer tid åt att beskriva prinsen och styret i Preussen. Texten går över, bara efter några rader av traditionell självbiografisk typ, till något som mer liknar en politisk pamflett. Mme de Staël kommenterar Preussens avsaknad av en konstitution. Hon skriver:

[...] le régime militaire avoit empêché l’opinion de prendre de la force, et l’absence d’une constitution dans laquelle chaque individu pût se faire connoître selon son mérite, avoit laissé l’état dépourvu d’hommes de talent capables de le défendre.²⁹

Därefter följer en förhållandevis ganska lång politisk utläggning om nödvändigheten av en konstitution enligt den engelska modellen, dvs. en konstitutionell monarki. Sedan gör författarinnan en tvär vändning. Även om Preussen saknar en konstitution, som är så viktig för Mme de Staëls politiska övertygelser menar hon att:

Quoi qu’il en soit, Berlin étoit un des pays les plus heureux de la terre et les plus éclairés.³⁰

Mme de Staël har en stark politisk ambition med sin självbiografi. I den första delen är den uttalad eftersom hon till stora delar uppehåller sig vid Napoleons fördärliga maktspråk. Men även den andra delens reseskildringar är starkt influerade, för att inte säga dominerade av hennes avsky för Napoleon. Det kan vara en av orsakerna till att hon skriver som hon gör i ovan nämnda citat. Att Berlin skulle vara ett av de lyckligaste och mest upplysta länderna på jorden torde vara överdrivet. Inte ens under Fredrik II regeringstid (1786–97) kunde Preussen kallas upplyst, vilket Denis Diderot gjort klart en generation före Mme de Staël själv.

Berlinvistelsen avslutas med en betraktelse över prinsen Ludvig-Ferdinand. Med några svepande ord beskrivs hans levnadssätt som tycks varit utsvävande, eftersom han ”cherchoit trop les émotions qui peuvent agiter la vie.”³¹ Men sedan följer en redogörelse för prinsens uppfattning om Napoleon, vilken lämnas större utrymme än något annat i beskrivningen av denne prins. Prinsen tillskrivs egenskaper som värme och entusiasm, uppenbarligen karaktärsdrag som Mme de Staël uppskattade, även om de verkar tillkomma slentrianmässigt i texten. Men de tycks framför allt fylla en funktion. Om prinsen framställs i bra dager, så

28 Germaine de Staël, ”Dix années d’exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 86. “[...] gaf mitt sinne den sysselsättning, som är nödig till förekommande af att dess verksamhet, vänd inåt, skulle verka förstörande på mig sjelf.” Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 70.

29 Germaine de Staël, ”Dix années d’exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 87. “[...] militär regeringen hade hindrat opinionen att vinna styrka och bristen på en konstitution, genom hvilken hvarje enskild kunde göra sig gällande i mån af sin duglighet, hade lemnat staten blottad på män, som voro i stånd att försvara den.” Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 71.

30 Germaine de Staël, ”Dix années d’exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 88–89. ”Huru än härmed må vara, var Berlin i alla fall en af de lyckligaste och mest upplysta städerna i Europa.” Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 72.

31 Germaine de Staël, ”Dix années d’exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 90. ”öfverlemnade sig åt förstörande sinnesrörelser”. Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 73.

framstår hans omdöme om Napoleon, som sammanfaller med Mme de Staëls, vara mer trovärdigt. Varför skulle vi inte tro på en man med en sådan personlighet? Mme de Staël hänvisar till och med till prinsens egna utfall mot Napoleons allsmäktighet:

Ce qui l'irritoit, surtout dans Bonaparte, c'étoit sa manière de calomnier tous ceux qu'il craignoit, et d'abaisser même dans l'opinion ceux qui le servoient, pour, à tout hasard, les tenir mieux dans sa dépendance.³²

Därefter avslutas kapitlet om Berlin på det operonliga sätt som så ofta sker i hennes reseskildring. Prinsen har en status av extra-kultur vad gäller förståelse. Antagligen talade han franska med Mme de Staël. Men vad gäller värdering i förhållande till Napoleons Frankrike så ges han första plats. En lektion vi också lärt oss från Tartuskolan : Kulturen absorberar och skapar icke-kulturen och extra-kulturen enligt sina egna behov. Dock har denna politiskt färgade redogörelse av berlinbesöket genremässigt, enligt Bachtin, mer gemensamt med reseskildringen än med självbiografin på så sätt att beskrivningen av de sociala levnadsvillkoren, även om de är mycket ytliga, ges en förhållandevis stor plats i kapitlet. Tidsperspektivet är underutvecklat, och vi får ingen historisk uppfattning om Preussen.

Därpå följande kapitel ägnas helt åt Moreaus och Pichegrus konspiration mot Napoleon. En nyhet som nådde Mme de Staël i Berlin, och som kommer att helt uppta henne i skrivandet på bekostnad, kan man nog säga, av andra intryck hon rimligen fick under sitt antagligen hektiska sociala liv i Berlin.³³ Här förekommer inga självbiografiska markörer som ”jag”. Men det är intressant att studera Mme de Staëls beskrivning av ”konspirationshjälten” Moreau, för att se vilka egenskaper hon tar fasta på, eller ger honom, i sitt skrivande.

Moreau, dont le caractère est très moral, le talent militaire incontestable, et l'esprit juste et éclairé [min kurs.], se laissa trop aller dans la conversation à blâmer le premier consul, avant d'être assuré de le renverser. [...] Il fallait un prétexte pour arrêter un homme qui avoit gagné tant de batailles, et le prétexte se trouva dans ses paroles à défaut de ses actions [min kurs.].³⁴

Av de ord jag kursiverat framgår två egenskaper som Mme de Staël genomgående tillskriver de hjältar hon sympatiserar med: upplysthet och handlingskraftighet (Moreaus handlingar beskrivs på ett allmänt plan som oklanderliga, men antagligen syftar Mme de Staël här främst på alla de bataljer han vunnit). Den förra är oförenlig med den tyska romantiken som karaktäriseras av en kritik av upplysningen och dess rationalitet, medan den andra utgör ett dominerande inslag i den tyska romantiken. På så sätt illustrerar exemplet, fast omvänt i jämförelse med övriga jag visat på ovan, på det extra-kulturella förhållande Mme de Staël hade till Tyskland. Förhållandet är omvänt därför att tyska ideal smugit sig in i beskrivningen av en helt igenom fransk hjälte. Att låta tyska idéer komma till användning för att markera något som är åtråvärt, genom att kontrastera det mot Napoleons despotism, återkommer på

32 Germaine de Staël, ”Dix années d'exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 90. ”Hvad han hos Buonaparte mest hatade, var hans vana att smäda alla dem han fruktade, och till och med nedsätta deras värde som tjenade honom; hvarmed afsigten var, att i all händelse med mera säkerhet bibehålla dem i beroende.” Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 73.

33 I breven från Berlin framkommer att hon hade ett rikt socialt liv, rikare många gånger än vad hon orkade med. Staël, Germaine de Staël, *Correspondance générale*, vol. V (La Ravoire, 1982).

34 Germaine de Staël, ”Dix années d'exil”, i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 93. ”Moreau, vars karaktär är mycket moralisk, militära talang obestridlig och vars sinne är rättfärdigt och upplyst, gick för långt i konversationen med smädelsorna mot förste konsulen, innan han var säker på att denne skulle kunna störtas. [...] Det behövdes en förevändning för att kunna arresteras denne man som hade vunnit så många slag, och förevändningen fann man i hans ord eftersom de inte kunde finnas i hans handlingar.” (Min övers.).

flera ställen. Så här skriver Mme de Staël om Napoleon i en annan postumt utgiven bok om franska revolutionen:

La question métaphysique de libre arbitre de l'homme étoit devenue très-inutile sous le règne de Bonaparte; car personne ne pouvoit plus suivre en rien sa propre volonté, dans les plus grandes comme dans les plus petites circonstances.³⁵

Frågan, som tas upp i citatet, berör just ett av huvudproblemen inom tyska romantiken, såsom bl. a. Fichte uttryckt saken: den om jagets ”frihet” att skapa sig själv genom handlande. Som vi sett tidigare kunde Mme de Staël endast delvis ta till sig den tyska romantiken och det kan förklara varför hon frikopplar frihetstemat från dess djupare filosofiska implikationer. På så sätt anpassas det tyska till hennes övergripande syften. Omskrivet i kultursemiotiska termer så illustrerar detta hur ego-kulturen absorberar extra-kulturen efter sina egna behov.

Just mötet med Fichte i Berlin tas upp på ett mycket intressant sätt i en annan bok (men märkligt nog inte av Mme de Staël i självbiografen!), skriven av en släkting till Mme de Staël, som på ett tydligt sätt visar på hur fragmentariskt Mme de Staël tog in den tyska metafysiken.

La rencontre de Mme de Staël avec Fichte a été spirituellement racontée par Lady Blennerhassett dans son livre auquel il faut toujours revenir. 'Monsieur, dit Mme de Staël à Fichte qu'elle voyait pour la première fois, pouvez-vous me donner dans le moins de temps possible, par exemple en un quart d'heure, un aperçu rapide de votre système? Qu'entendez-vous par votre moi? Je n'y vois absolument pas clair.' Fichte un peu interloqué s'exécuta. Au bout de quelques instants Mme de Staël l'interrompit soudain: 'Cela suffit, Monsieur, l'ai compris. Vous faites comme le baron Munchausen qui, arrivant au bord d'un fleuve sans aucun moyen pour le franchir se saisit lui-même par sa propre manche et se lança sur l'autre rive. Ainsi vous projetez votre "moi!" Ce jour-là Mme de Staël se fit un ennemi de plus! Fichte ne lui pardonna jamais cette boutade.³⁶

I ett brev från Weimar understryker dock Mme de Staël att det inte är metafysiken i sig som intresserar henne (hon studerar, enligt brevet, Kant, Schelling, Schlegel m. fl.) utan den tjänar bara som ett verktyg till att förstå den tyska litteraturen och dess själ.³⁷ Men frågan om vad som egentligen upptar henne aktualiseras här. I de Panges redogörelse framstår Mme de Staël som måttligt intresserad av det tyska och vad Fichte har att säga. Detta observerades också av Rahel Levin, som var en känd judisk kultiverad salongsvärdinna i Berlin, som inte skräder på orden efter sitt möte med Mme de Staël:

Comme ces personnages voyagent [...], ces gens riches, ces dames de la société, ces femmes de lettres qui ne savent parler que français et ne veulent entendre partout que leur

35 Germaine de Staël, "Considérations sur la révolution française", i *Oeuvres Complètes*, Band 2, vol. XIII, (Paris, 1820–1821), s. 304. "Den metafysiska frågan om människans godtyckliga frihet hade blivit mycket onödigt under Napoleons styre; därför att ingen kunde längre följa sin egen vilja, varken i stort eller smått." (Min övers.).

36 Comtesse Jean de Pange, *Mme de Staël et la découverte de l'Allemagne* (Paris, 1929), s. 56–57. "Mötet mellan Mme de Staël och Fichte har spirituellt återgivits av Lady Blennerhassett i sin bok till vilken man alltid måste återvända. 'Min herre, säger Mme de Staël till Fichte som hon träffar för första gången, skulle ni kunna ge mig på kortaste möjliga tid, till exempel på en kvart, en snabb översikt över ert system? Vad menar ni med ert jag? Jag förstår det inte alls.' Fichte, en smula förbluffad, bet i det sura äpplet. Efter några ögonblick avbröt Mme de Staël honom plötsligt: 'Det räcker, min herre, jag har förstått. Ni gör som baron Munchausen som, när han kom till flodkanten utan någon möjlighet att ta sig över, grep sig själv i ärmen och kastade sig över till den andra kanten. Så kastar ni fram ert "jag". Den dagen skaffade sig Mme de Staël ännu en fiende. Fichte förlät henne aldrig för denna kvickhet.'" (Min övers.).

37 Comtesse Jean de Pange, *Mme de Staël et la découverte de l'Allemagne* (Paris, 1929), s. 52. Brev till M. de Gérando 26 februari 1804.

propre langue, La pauvre! elle n'a rien vu, rien entendu, rien compris [...].³⁸

Mme de Staël framstår alltså, såväl hos Fichte som Rahel Levin, som en arrogant överklassperson som egentligen inte intresserar sig för Tyskland och det hon ser där. Jag tror att det är viktigt att i detta sammanhang komma ihåg att ”der franska” var något som Mme de Staël var tvungen att förvärva, för trots att hon var född i Paris var hon inte fransk medborgare. Vid tiden för berlinbesöket räknades hon som svensk. Och hennes känslor inför denna situation tycks ha utnyttjats av Napoleon. Detta kan förklara varför Mme de Staël förefaller vara så fixerad av att framstå som fransk i Tyskland. Frågan aktualiserar en av kultursemiotikens huvudteser: det är i mötet med andra kulturer som modellen av ego-kulturen formas. De Pange skriver om hur Napoleon betraktade Mme de Staëls nationalitet:

Mme de Staël n'était pas française, au sens où l'entendait Napoléon; il le lui reprocha perpétuellement et ne cessa de l'en accuser par la bouche de ses ministres et par ses feuilles. Il voulait dire qu'elle ne s'asservissait pas à une façon de penser 'classique', qu'elle sortait des sentiers battus; et Napoléon au contraire cherchait à renouer des traditions pour mettre à son service toutes les ombres du passé. [...]

Aux yeux de l'état-civil, Mme de Staël, née d'un père genevois et d'une mère vaudoise, femme d'un ambassadeur de Suède, n'était point Française; l'affirmation du *Corse* [min kurs.] était vraie, d'autant plus vrai à son sens que si madame de Staël aimait passionnément la France où elle était née [...].³⁹

De Panges användning av epitet korsikan för att beteckna Napoleon överensstämmer med hur Mme de Staël definierade honom. För att särskilja hennes Frankrike, dvs. upplysningstidens Frankrike, görs Napoleon till korsikan (vilket han också var!). På så sätt placerar Mme de Staël Napoleon i icke-kulturen vad gäller lågt värderad. Tydligt är i alla fall att han inte ges någon plats i ego-kulturen! Så här beskriver Mme de Staël saken:

Les rochers de la Corse lui retraçoient seuls les jours de son enfance; mais la fille de M. Necker étoit plus française que lui.⁴⁰

Kanske är det denna problematisering av identiteten, sammankopplat med den för Mme de Staël känsliga frågan om nationalitet, som gör att hon har svårt att ta till sig det tyska.

Mme de Staëls syn på jaget, även på ett övergripande generellt plan, speglar ett helt annat sätt att se på individen och samhället än den teori som Fichtes filosofi stipulerar. Mme de Staël kan sägas företräda en närmast socialpsykologisk uppfattning om jagets tillblivelse. Hon menar att människan inte endast kan studeras efter hur hon uppträder i världen, utan hänsyn

38 Comte de Haussonville, *Madame de Staël et l'Allemagne* (Paris, 1928), s. 176–177. ”Som dess personer reser [...], dessa rika, dessa societetsdamer, dessa författarinnor som inte kan tala annat än franska och vill överallt bara höra deras egna språk, Stackarn! hon har inget sett, inget hört, inget förstått [...].” (Min övers.). Se även comtesse Jean de Pange, *Mme de Staël et la découverte de l'Allemagne* (Paris, 1929), s. 56.

39 Comtesse Jean de Pange, *Mme de Staël et la découverte de l'Allemagne* (Paris, 1929), s. 63. ”Mme de Staël var inte fransk i Napoleons mening; han förebrådde henne ständigt för det och slutade inte att anklaga henne för det genom sina ministrars ord och sina tidningar. Han ville tala om att hon inte använde sig av ett 'klassiskt' sätt att tänka, att hon avvek från de upptrampade vägarna; och Napoleon i motsats till detta sökte att återknyta till traditionen för att behärska skuggorna från det förflutna. Vad gäller civilstånd, född av en far från Geneve och en mor från Waadt, hustru till den svenske ambassadören, var Mme de Staël inte fransk; *Korsikanens* bekräftelse var sann [...].” (Min övers.).

40 Germaine de Staël, ”Considérations sur la révolution française” i, *Oeuvres Complètes*, Band 2, vol. XIII (Paris, 1820–1821), s. 297. ”Endast Korsikas klippor återkallas i hans barndomsminnen; men M. Neckers flicka var mer fransk än han.” (Min övers.).

måste också tas till relationer och andra omständigheter som påverkar livssituationen. Hennes syfte med en sådan undersökning var att finna universella mänskliga principer i människans sätt att uppträda i sociala och politiska sammanhang. Men även om man kan finna likheter mellan människor så leder institutionella, samhälleliga och andra miljöfaktorer, såsom exempelvis klimatet, till att djupa klyftor uppkommer mellan grupper och epoker.⁴¹ I detta avseende tycks Mme de Staël ha varit influerad av Rousseaus tankar i *Contrat social* och Montesquieus klimatlära.

I det kapitel som följer uppehåller sig Mme de Staël åter vid fransk inrikespolitik, men inte i lika opersonlig stil som i det parti som tog upp Moreau och konspirationen mot Napoleon. Den självbiografiska markören ”jag” förekommer, dock mycket sparsamt. Kapitlet behandlar skandalen kring kidnappningen och arkebuseringen av Louis d'Enghien, medlem av den franska kungafamiljen Bourbon. Mme de Staël spar inte på ilska mot Napoleon i den relativt långa politiska pamfletten. Detta avsnitt utgör det längsta i reseskildringen från Tyskland! (Tätt följt av det som diskuterar konspirationen mot Napoleon!) Mötet med prins Ludvig, som kommer med nyheten om bortförandet av d'Enghien, illustrerar ett annat sätt för Mme de Staël att urskilja ego-kulturen från extra-kulturen och icke-kulturen: Hon skriver:

Il [le prince Louis] partit à ces mots, et l'expression de sa physionomie présageoit la vengeance ou la mort. Un quart d'heure après, j'eus entre mes mains ce Moniteur du 21 mars (30 pluviöse), qui contenoit un arrêt de mort prononcé par la commision militaire, séante à Vincennes, contre *le nommé Louis d'Enghien!* C'est ainsi que des François désignoient le petit-fils des héros qui ont fait la gloire de leur patrie! Quand on abjureroit tous les préjugés d'illustre naissance, que le retour des formes monarchiques devoit nécessairement rappeler, pourroit-on blasphémer ainsi les souvenirs de la bataille de Lens et de celle de Rocroi? Ce Bonaparte qui en a gagné des batailles, ne sait pas même les respecter; il n'y a ni passé ni avenir pour lui; son âme impérieuse et méprisante ne veut rien reconnoître de sacré pour l'opinion; il n'admet le respect que pour la force existante.⁴²

I denna situation gör Mme de Staël prins Ludvig till sin allierade, och därför tilldelas han samma känslor av vrede inför Napoleon som hon själv hyser. Att prinsens ansikte ”visade blifvande hämnd eller död” torde vara en omskrivning och projicering av Mme de Staëls egna känslor. Vidare placerar hon Frankrikes hjältar i tiden *före* Napoleon, vilket överensstämmer med den epok Mme de Staël ser som sin ego-kultur. Hon som så många andra tog avstånd från den vändning den franska revolutionen tagit. Följaktligen fördöms Napoleon för att helt bortse från ”fortid och samtid”, och endast bry sig om den i nuet ”existerande styrkan”.⁴³

Tysklandsvistelsen avslutas med ett kapitel om faderns sjukdom och död. Kapitlet är av naturliga skäl personligt hållet, och markören ”jag” förekommer rikligt. Men även här står politiken i centrum, något som så starkt förenade far och dotter. Kapitlet börjar så här:

Mon père eut encore le temps d'apprendre l'assassinat du duc d'Enghien, et les dernières

41 Theodora Zemek, "Mme de Staël et l'esprit national" i, *Dix-huitième siècle* (Paris, 1982) V: 14/Y:1982 s. 89–101.

42 Germaine de Staël, "Dix années d'exil", i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 99. "Hans ansigtets uttryck visade blifvande hämnd eller död. En fjerdedels timma sednare hade jag i mina händer Monitörn för den 21 Mars (30 pluviöse), som innehöll den af militärkommissionen i Vincennes utfärdade dödsdomen öfver den så kallade (*le nommé*) Louis d'Enghien. Det var med en sådan titel, som Fransmännen benämnde en afkomling af de hjeltar, som gjort deras fädernesland äradt och lysande! Om man också afsvor alla bördens fördomar, hvilka de monarkiska formernes återinförande dock borde bibehålla, hade man åtminstone bordt med aktning erinra sig bataljerna vid *Rocroy* och *Lens*; ej en gång Buonaparte sjelf ville värdera dessa minnen; för hans föraktande och befallande natur finnes ingenting heligt för åminnelsen; för honom försvinner forntid och samtid." Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 80.

43 Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 80.

lignes que j'ai reçues, tracées de sa main, expriment son indignation sur ce forfait.⁴⁴

Avslutningsvis kan alltså konstateras att avsnittet i självbiografen som tar upp resan till Tyskland till största delen uppehåller sig kring franska inrikespolitiska problem och kritiken av Napoleon!

Slutsatser

Mme de Staëls självbiografiska reseskildring av Tyskland tenderar att vara mer av en typisk självbiografi än en reseskildring. De få beskrivningar som Mme de Staël gör av människor är svepande och ytliga och tycks snarast fylla funktionen av att understödja hennes övergripande politiska ambition. Denna består i princip uteslutande av att redogöra för Napoleons alltmer grymma despotism.

Upplysningens Frankrike med sina ideal om upplysthet, rationalitet och klassicism framstår tydligt som ego-kulturen (alla kategorier!) vad gäller det som är högst värderat och bäst förstått av författarinnan. Förgrundsgestalten i detta avseende förefaller vara Rousseau, och detta torde vara rimligt trots dennes schweiziska ursprung. (En problematisering av religionsfrågan kvarstår, vilket antagligen ska innebära att denna hypotes måste nyanseras). Den tyska romantiken i förhållande till upplysningens Frankrike är, som vi sett, extra-kultur för Mme de Staël vad gäller värdering och begriplighet. I de konkreta textstyckena framkommer detta kulturmöte som en mosaik. Många av upplysningens ideal är oförenliga med den tyska romantiken som i stora drag innebar en kritik av förnuftet. Det blev synligt i bl. a. Mme de Staëls beskrivning av "konspirationshjälten" Moreau, som tillskrevs högt värderade egenskaper ur båda strömningarna utan att de kom i konflikt med varandra. Upplysningens koncentration på den förnuftiga människan (*l'éclairé*) samsas med romantikens handlande subjekt i denna hjältegestalt. Att Mme de Staël kom att förstå och uppskatta den tyska kulturen i så pass stor omfattning torde bero på hennes nära vänskap med bröderna Schlegel, i synnerhet kanske den med August Wilhelm.

Självbiografen karaktäriseras av den spänning Mme de Staël hade i sitt förhållande till samtidens Frankrike. Detta försöker hon komma över på olika sätt: ett, som vi sett, är att hon i sin tur "förvisar" Napoleon till icke-kulturen, illustrerat av Korsika. Sina "kulturella verktyg", dvs. den diskurs som rådde i Paris före revolutionen, behärskar hon väl, och kan därför handskas med konflikten genom att lösa den på ett för henne adekvat sätt. Napoleon är alltså korsikan! Mme de Staëls självbiografi har flera simultana mål.⁴⁵ Denna hypotes ligger i linje med uppsatsens huvudspår: det finns inga renodlade självbiografier lika lite som det finns endast en läsare. Mme de Staël självbiografi rymmer minst två genrer: reseskildring och självbiografi. Jag är benägen att tro att Mme de Staël hade flera syften med boken än det övergripande att söka upprättelse för fadern och hennes familj från Napoleons despotism. Jag utesluter inte att hon faktiskt ville säga något om de miljöer hon besökte. Detta framkommer inte så tydligt just vad gäller tysklandsresan, vilket jag menar snarare beror på tiden än på något annat. Resan råkade sammanfalla med ett par inrikespolitiska skandaler alldeles i begynnelsen av Napoleons alltmer despotiska styre. Senare resor som finns med i självbiografen gjorda 1812 till Habsburg, Ryssland och Finland rymmer långt fler reflektioner och iakttagelser vad gäller miljöer och människor.

44 Germaine de Staël, "Dix années d'exil", i *Oeuvres Complètes*, vol. XV (Paris, 1820–1821), s. 106. "Min far hann upplefva underrättelsen om mordet på Hertigen af Enghien; de sista raderne jag emottog af hans hand uttryckte hans ovilja öfver denna ogerning." Germaine de Staël. *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflyk* (Stockholm, 1822), s. 86.

45 För en redogörelse och definition av begreppen "cultural tool" ("kulturellt verktyg") och "mediated action" ("medierad handling") se James V. Wertsch, *Mind as action* (New York & Oxford, 1998).

Det kulturella verktyget både begränsar och möjliggör. Detta har vi sett tydliga exempel på i Mme de Staëls självbiografi. Verktyget gör det möjligt för henne att lösa intellektuella paradoxer (den mentala förvisningen av Napoleon till Korsika), samtidigt som det begränsar hennes förmåga att ta till sig den tyska romantikens syn på exempelvis jaget (missförståndet med Fichte i Berlin). I korthet kan man säga att det ”kulturella verktyget” är liktydigt med ego-kulturens diskurs om sig självt. Verktyget är något som behärskas mer eller mindre väl, vilket speglas i vår förmåga att upprepa berättelsen om oss själva och vår kultur i mötet med andra. I förhandlandet med den andra kulturen, uppstår en dialog mellan ego-kulturen och extra-kulturen. Mme de Staël, som mycket väl behärskade det kulturella verktyget, förde dialog med såväl romantikens Tyskland som Napoleons Frankrike, men på olika sätt. Tyskland framstår som extra-kultur vad gäller högt värderat i förhållande till ego-kulturen. Napoleons Frankrike, däremot, är extra-kulturen vad gäller det bäst förstådda, men inte vad gäller den högst värderade. Dessa två egenskaper, bäst förstådda och högst värderade, reserverar Mme de Staël för sin barn- och ungdoms litterära och intellektuella salonger i Paris vid tiden före revolutionen. Rousseau, bland andra, var en del av den kultur hon räknade som sin egen. Men Mme de Staëls beundran för Rousseau, och hennes vilja att försvara denne schweiziske författare och filosof, förefaller rymma fler dimensioner av hennes identitetsskapande än vad som framkommer i självbiografien och essän hon skrev om Rousseau.⁴⁶ Däremot visar brev från vistelsen i Tyskland att hon hade starka band till Schweiz, trots att hon inte värderade landet särskilt högt i *jämförelse* med Frankrike. Jag tror att hon, som ett led i att lösa den konflikt som tycks uppstå inom henne vad gäller hemhörighet, inte tar fasta på Rousseaus schweiziska ursprung i sina skrifter. På så sätt slipper hon redogöra för sitt eget förhållningssätt i denna fråga, och kan då obehindrat se sig själv som allt igenom fransk.

Mme de Staëls självbiografiska reseskildring har också visat på att självbiografiskt skrivande 1) inte är genremässigt renodlat och 2) inte primärt är en jagets genre, i bemärkelsen ett brottande med den egna inre utvecklingen, utan står i dialog med omvärlden. Hennes reseskildring är en mosaik av två genrer: självbiografien och reseskildringen. Dessa båda genrer har bl.a. det gemensamt, om vi beaktar Bachtins teori, att författaren/författarinnan inte fokuserar på jaget utan på händelserna respektive miljöer.

Ändå är jag preliminärt benägen att säga att självbiografien som genre (mot bakgrund av den diskussion som förs av Christina Sjöblad och Eva Hættner Aurelius) dominerar och färgar Mme de Staëls skildring från Tyskland.⁴⁷ Hennes viktigaste ambition med skrivandet tycks vara att placera in hennes själv och hennes far i den franska historieskrivningen. Däremot visar Mme de Staëls brev och anteckningar från denna vistelse i Tyskland mellan 1803 och 1804 på att hon var intresserad av den miljö hon besökte, vilket speglas i hennes långt mer detaljerade beskrivningar av miljöer och människor i breven. Detta pekar på vikten av att studera självbiografiska dokument utifrån den tes som framförts av Bachtin, Eva Hættner Aurelius och Christina Sjöblad om omöjligheten att tala om renodlade självbiografiska texter, och om ett renodlat jag.

46 Germaine de Staël, ”Lettres sur les écrits et le caractère de J. J. Rousseau”, i *Oeuvres Complètes*, vol. I (Paris, 1820–1821).

47 Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet* (Stockholm, 1997). Eva Hættner Aurelius, *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (Lund, 1996).

Referenser

- Aurelius, Hættner Eva (1996): *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*, Lund.
- Austin, J. L (1982): *How to do things with words*, Oxford university press.
- Bakhtin, M. M (1986): "The problem of the text in linguistics, philology, and the human sciences: An experiment in philosophical analysis" och "The *Bildungsroman* and its significance in the history of realism (toward a historical typology of the novel)", i *Speech Genres and other late essays*, Austin.
- Bakhtin, M. M. (1995): "Author an hero in aesthetic activity", i Holquist, Michael & Liapunov, Vadim (red.), *Art and answerability*, Austin.
- Bakhtin, M. M. (2001): "Discourse in the Novel", i *The Dialogic Imagination*, Austin: University of Texas press.
- Balayé, Simone (1971): *Carnets des voyages de Mme de Staël*, Genève.
- The Cambridge dictionary of philology* (1999), Robert Audi (red.), Cambridge university press.
- Danet, Brenda & Tamar Katriel (1994): "Glorious obsession, passionate lovers, and hidden treasures. Collecting, metaphor, and the Romantic ethic", i *The Socialness of Things. Essays on the Socio-Semiotics of Objects*, New York.
- Davies, Catherine Glyn (1990): *Conscience as consciousness: the idea of self-awareness in French philosophical writing from Descartes to Diderot*, Oxford.
- Diderot, Denis (1963): *Oeuvres politiques*, Paul Vernière (red.), Paris.
- Goethe, Johann Wolfgang von (1994): *Den unge Werthers lidanden*, Stockholm.
- Haussonville, Comte de (1928): *Madame de Staël et l'Allemagne*, Paris.
- Hopp, Lajos (1981): "Voltaire et Rousseau: l'Apparation des Lumières en Hongrie", i Eduard Bene (red.), *Les Lumières en Hongrie en Europe Central et en Europe orientale*, Budapest.
- Johansen, Jørgen Dines (1984): "Forsøg på en systematisering af vurderingskriterier for skønlitterære tekster", i Jørgen Dines Johansen, Erik Nielsen (red.) *Litterær værdi og vurdering*, Odense.
- Moers, Ellen (1975): "Mme de Staël and the woman of genius", i, *American Scholar*, vol. 44, no. 2.
- Oxford dictionary of philosophy* (1996), Simon Blackburn (red.), Oxford university press.
- Olsson, Bernt och Algulin Ingemar (1999): *Litteraturens historia i världen*, Stockholm.
- Pange, Jean comtesse de (1929): *Mme de Staël et la découverte de l'Allemagne*, Paris.
- Rédei, Anna Cabak (2004): "Madame de Staël and the quest for honour: a study in cultural semiotics", uppsats framlagd på konferens i Gripsholm, juni 14–16 2004. Gripsholm. (Under tryck i förkortad version).
- Rédei, Anna Cabak (2003): "Jagets förhållande till den andre: en kultursemiotisk analys av Mme de Staëls reseberättelse från Habsburg", en opublicerad D-uppsats framlagd på Historiska institutionen, Lunds universitet, feb. 2003. Lund.
- Rousseau, Jean-Jacques (1994): *The collected writings of Rousseau*, vol. III & IV, Roger D. Masters, Christopher Kelly (red.).
- Rousseau, Jean-Jacques (1915): *The political writings of Jean-Jacques Rousseau*, vol. I, Cambridge.
- Rousseau, Jean-Jacques (1964): *Oeuvres complètes*, vol. III, du Contrat social, écrits politiques, Dijon.
- Rousseau, Jean-Jacques (1992): "Om vetenskaperna och konsten", i *Kulturen och människan*, Uddevalla.
- Rousseau, Jean-Jacques (1994): *Om samhällsfördraget eller statsrättens grunder*, Stockholm.

- Searle, John (1999): *Mind, language and society. Philosophy in the real world*, London.
- Sjöblad, Christina (1997): *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet*, Stockholm.
- Solovieff, Georges (1990): *L'Allemagne et Madame de Staël. En marge d'un "evenement"*, Paris.
- Sonesson, Göran (1992): *Bildbetydelser*, Lund.
- Sonesson, Göran (1998): "The concept of text in cultural semiotics", i Peeter Torop, Michail Lotman, Kalevi Kull (red.), *Sign Systems Studies*, Tartu.
- Sonesson, Göran (2000): "Alter meets ego: the meaning of otherness in cultural semiotics", i *Semiotica* 128–3/4, 537–559.
- Soumet, Alexandre (1814): *Les scrupules littéraires de Mme de la baronne de Staël*, Paris.
- Staël, Germaine de (1982): *Correspondance générale*, vol. V, Béatrice W. Jasinski (red.), La Ravoire, Hachette.
- Staël, Germaine de (1820–1821): "De l'Allemagne" [1810–1813], i *Oeuvres Complètes*, band 1, vol. X, Paris.
- Staël, Germaine de (1820–1821): "Considérations sur la révolution françoise" [1818], i *Oeuvres Complètes*, Band 2, vol. XIII, Paris.
- Staël, Germaine de (1820–1821): "Dix années d'exil" [1810–1813], i *Oeuvres Complètes*, vol. XV, Paris.
- Staël, Germaine de (1820–1821): "Lettres sur les écrits et le caractère de J. J. Rousseau" [1788], i *Oeuvres Complètes*, vol. I, Paris.
- Staël, Germaine de (1822): *Friherrinnan Staëls tioåriga landsflykt*, Stockholm.
- Wedberg, Anders (1985): *Filosofins historia*, vol. II, Stockholm.
- Wertsch, James V. (1998): *Mind as action*, New York & Oxford.
- Zemek, Theodora (1982): "Mme de Staël et l'ésprit national", i *Dix-huitième siècle*, V: 14/Y:1982 89–101, Paris.
- Österberg, Eva (2002): "Litteratur och kultur, text och liv", i *Historisk Tidskrift*, 2002:1.

